

Dopuszczalność organizowania spotkań z zewnętrznymi psychologami dla cudzoziemców umieszczonych w strzeżonych ośrodkach

Opinia prawna

29 kwietnia 2022 r.

Niniejsza opinia prawna powstała w celu odpowiedzi na pytania:

- czy istnieją na gruncie polskiego prawa normy, pozwalające psychologom innym niż zatrudnieni lub wyznaczeni przez Straż Graniczną (dalej: „zewnętrzna pomoc psychologiczna”) na świadczenie pomocy psychologicznej cudzoziemcom umieszczonym w strzeżonych ośrodkach; a jeśli tak:
- z jakich regulacji wynika możliwość świadczenia zewnętrznej pomocy psychologicznej;
- czy kierownictwo strzeżonego ośrodka dla cudzoziemców ma obowiązek współpracować z organizacjami zapewniającymi zewnętrzną pomoc psychologiczną.

Podstawa prawna:

- Ustawa z dnia 13 czerwca 2003 r. o udzielaniu cudzoziemcom ochrony na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej (t.j. Dz.U. z 2021 r. poz. 1108, dalej: „**ustawa o ochronie**”)
- Ustawa z dnia 12 grudnia 2013 r. o cudzoziemcach (t.j. Dz.U. z 2021 r. poz. 2354, dalej: „**ustawa o cudzoziemcach**”)
- Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych z dnia 24 kwietnia 2015 r. w sprawie strzeżonych ośrodków i aresztów dla cudzoziemców (t.j. Dz.U. z 2018 r. poz. 1576 ze zm., dalej: „**rozporządzenie o strzeżonych ośrodkach**”)
- Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2013/32/UE z dnia 26 czerwca 2013 r. w sprawie wspólnych procedur udzielania i cofania ochrony międzynarodowej (Dz.Ur. UE L 180/60 z 29.6.2013, dalej: „**dyrektywa 2013/32/UE**”)
- Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2013/33/UE z dnia 26 czerwca 2013 r. w sprawie ustanowienia norm dotyczących przyjmowania wnioskodawców ubiegających się o ochronę międzynarodową (Dz. Urz. UE L 180/96 z 29.6.2013, dalej: „**dyrektywa 2013/33/UE**”)
- Rezolucja Zgromadzenia Parlamentarnego Rady Europy 1707 (2010) „Detencja osób ubiegających się o status uchodźcy i nieuregulowanych migrantów w Europie”¹ (dalej: „**rezolucja 1707**”) wraz z raportem Komitetu Migracji, Uchodźców i Demografii Rady Europy „Detencja osób ubiegających się o status uchodźcy i nieuregulowanych

¹ *Detention of asylum seekers and irregular migrants in Europe*, Resolution 1707 (2010), <https://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=17813&lang=en>

migrantów w Europie”, sprawozdawca: Mrs Mendonça, dok. 12015 (dalej: „**raport Komitetu Migracji**”)²

- Decyzja nr 182 Komendanta Głównego Straży Granicznej z dnia 6 października 2017 r. w sprawie świadczenia usług psychologicznych w Straży Granicznej (Dz. Urz. KGSG z 6.10.2017 r., poz. 49, dalej: „**decyzja KGSG**”).

Opinia uwzględnia także następujące okoliczności:

- w stosunku do osób pozbawionych wolności w strzeżonych ośrodkach dla cudzoziemców od lat utrzymuje się brak wystarczająco skutecznego systemu identyfikacji ofiar tortur i innych form przemocy³;
- oświadczenia cudzoziemców o doznaniu w przeszłości przemocy, nie są uznawane za wystarczającą podstawę zwolnienia z detencji – zdaniem władz, konieczne jest przeprowadzenie precyzyjnego i wieloaspektowego mechanizmu identyfikacyjnego⁴;
- pomoc psychologiczna zapewniana w ośrodkach przez Straż Graniczną jest oceniana jako niewystarczająca przez instytucje monitorujące⁵;
- liczba cudzoziemców w strzeżonych ośrodkach jest wielokrotnie wyższa niż w ubiegłych latach (1732 osoby na koniec 2021 r., w porównaniu z 248 osobami na koniec 2020 r.), jest to związane z bezprecedensowy napływ cudzoziemców zza polsko-białoruskiej i polsko-ukraińskiej granicy na terytorium RP.

Analiza sytuacji prawnej i faktycznej

W ostatnim czasie, niektóre z organizacji pozarządowych, mających w swoich celach statutowych niesienie pomocy cudzoziemcom na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej, zaczęły spotykać się z odmowami zorganizowania porad psychologicznych w strzeżonych ośrodkach

² *Report of the Committee on Migration, Refugees and Population*, rapporteur: Mrs Mendonça, <https://pace.coe.int/en/files/12435>

³ *Krajowy Mechanizm Prewencji Tortur. Utrzymują się problemy z identyfikacją cudzoziemców*, <https://prawo.gazetaprawna.pl/artykuly/1419117,kmpt-cudzoziemcy-w-polsce.html>; *Ofiara tortur zwolniona z ośrodka strzeżonego dla cudzoziemców po 10 miesiącach pobytu*, <https://www.hfhr.pl/ofiara-tortur-zwolniona-z-osrodka-strzezonego-dla-cudzoziemcow-po-10-miesiacach-pobytu/>; *Wystąpienie RPO do Komendanta Głównego Straży Granicznej z 30.06.2017*, *KMP.572.4.2016.AI*, <https://bip.brpo.gov.pl/sites/default/files/Wyst%C4%85pienie%20do%20Komendanta%20G%C5%82%C3%B3wnego%20Stra%C5%BCy%20Granicznej%20w%20sprawie%20identyfikacji%20ofiar%20tortur.pdf>; *Obcokrajowcy w detencji administracyjnej. Wyniki monitoringu KMPT w strzeżonych ośrodkach dla cudzoziemców w Polsce*. Marzec 2021. s. 43 i n., https://bip.brpo.gov.pl/sites/default/files/Obcokrajowcy_w_detencji_administracyjnej.pdf

⁴ *Odpowiedź na interpelację nr 31662 w sprawie traktowania cudzoziemców - ofiar tortur*, <https://www.sejm.gov.pl/Sejm8.nsf/InterpelacjaTresc.xsp?key=BE5HJC>

⁵ RPO: <https://bip.brpo.gov.pl/pl/kmpt/wizytacja-kmpt-w-strzezonym-osrodku-dla-cudzoziemcow-w-wedrzynie-i-krosnie-odrzańskim>, https://bip.brpo.gov.pl/sites/default/files/2022-02/RPO_sad_25.1.2022.pdf

dla cudzoziemców. Poniżej znajduje się analiza zasadności tego rodzaju odmów z perspektywy obowiązujących przepisów prawa⁶.

Co do zasady, uprawnienia i obowiązki cudzoziemców umieszczonych w strzeżonych ośrodkach określa ustawa o cudzoziemcach w art. 415 i następnych oraz art. 89 a ustawy o ochronie, jak również przepisy prawa UE.

Art. 415 ust. 1 pkt 2 ustawy o cudzoziemcach stanowi, że:

Cudzoziemiec umieszczony w strzeżonym ośrodku lub przebywający w areszcie dla cudzoziemców ma prawo do kontaktowania się z organizacjami pozarządowymi lub międzynarodowymi zajmującymi się udzielaniem cudzoziemcom pomocy, w tym pomocy prawnej.

Sposób wykonywania powyższego uprawnienia doprecyzowany jest w załączniku do rozporządzenia o strzeżonych ośrodkach, który w § 12 ust. 2 pkt 12 stanowi, że w porządku dnia ustalonym przez kierownika strzeżonego ośrodka określa się, w szczególności:

miejsce bezpośredniego kontaktowania się z polskimi organami państwowymi, przedstawicielstwem dyplomatycznym lub urzędem konsularnym państwa obcego, a także z organizacjami pozarządowymi lub międzynarodowymi zajmującymi się udzielaniem cudzoziemcom pomocy, w tym pomocy prawnej.

Dodatkowo warto wskazać, że wymienione w ustawie o cudzoziemcach uprawnienia cudzoziemców przebywających w strzeżonym ośrodku mają charakter przykładowy, gdyż, zgodnie z art. 415 ust. 2 te same ustawy:

Cudzoziemiec może korzystać z innych uprawnień niż określone w ust. 1 po uzyskaniu zezwolenia organu Straży Granicznej, któremu podlega strzeżony ośrodek lub areszt dla cudzoziemców, lub osoby przez ten organ upoważnionej.

Artykuł 89a ust. 1 ustawy o ochronie wskazuje, zaś że:

Kierownik strzeżonego ośrodka lub funkcjonariusz odpowiedzialny za funkcjonowanie aresztu dla cudzoziemców umożliwia wnioskodawcy lub osobie, w imieniu której wnioskodawca występuje, umieszczonym w strzeżonym ośrodku lub wobec których zastosowano areszt dla cudzoziemców:

1) kontakt korespondencyjny lub telefoniczny z organizacjami, do których zadań statutowych należą sprawy uchodźców;

2) kontakt osobisty z przedstawicielem Urzędu Wysokiego Komisarza Narodów Zjednoczonych do Spraw Uchodźców lub przedstawicielem organizacji, do której zadań należy udzielanie pomocy cudzoziemcom, w tym pomocy prawnej oraz z podmiotem świadczącym pomoc prawną - w warunkach nienaruszających prawa do prywatności.

⁶ Odmowa wyrażenia zgody na zorganizowanie konsultacji psychologicznej w Strzeżonym Ośrodku dla Cudzoziemców w Lesznowoli z dnia 21 marca 2022 r. pismo Komendy Głównej Straży Granicznej ZARZĄD DO SPRAW CUDZOZIEMCÓW KG-CU-IV-1.072.11.2022

Ustawa o cudzoziemcach oraz ustawa o ochronie wraz z rozporządzeniem wykonawczym ustanawia minimalne uprawnienia przysługujące cudzoziemcom przebywającym w detencji, które mogą być dodatkowo poszerzone za zgodą organu Straży Granicznej lub upoważnionej osoby. Nie mogą być natomiast co do zasady ograniczone ani wyłączone samodzielną decyzją organu.

Zgodnie z przepisem art. 89a ust. 2 ustawy o ochronie, Kierownik strzeżonego ośrodka lub funkcjonariusz odpowiadający za funkcjonowanie aresztu dla cudzoziemców ogranicza możliwość osobistego kontaktu wnioskodawcy lub osoby, w imieniu której wnioskodawca występuje, z przedstawicielem Urzędu Wysokiego Komisarza Narodów Zjednoczonych do Spraw Uchodźców, przedstawicielem organizacji, do której zadań należy udzielanie pomocy cudzoziemcom, lub z podmiotem świadczącym pomoc prawną, tylko wtedy gdy wymaga tego konieczność zapewnienia bezpieczeństwa i porządku publicznego lub przestrzegania postanowień regulaminu organizacyjno-porządkowego pobytu w strzeżonym ośrodku lub w areszcie dla cudzoziemców.

Przepis ten oznacza, że odmowa wyrażenia zgody na osobisty kontakt osobie ubiegającej się o udzielenie ochrony międzynarodowej z przedstawicielem organizacji, do której zadań należy udzielanie pomocy cudzoziemcom, może dotyczyć wyłącznie szczególnie uzasadnionych, pojedynczych przypadków. Brzmienie tego przepisu przesądza także, że z wyżej wskazanych przyczyn uprawnienie cudzoziemca do osobistego kontaktu z przedstawicielem organizacji może być co najwyżej ograniczone (np. poprzez przesunięcie widzenia na inny termin), ale nie wyłączone decyzją kierownika strzeżonego ośrodka.

Już więc z literalnego brzmienia cytowanych wyżej przepisów wynika prawo cudzoziemca do bezpośredniego kontaktu z organizacjami pozarządowymi, jak również odpowiadający temu prawu obowiązek władz, aby zapewnić możliwość korzystania z tego prawa w warunkach nienaruszających prawo do prywatności.

Ponadto, z wniosków raportu Komitetu Migracji Rady Europy wynika, że osoby pozbawione wolności powinny mieć prawo do spotkań z przedstawicielami organizacji, w ramach prawa do kontaktu ze światem zewnętrznym (pkt. VIII.1), co znalazło wyraz w rezolucji 1707:

9.2.8 Osobom zatrzymanym należy zagwarantować skuteczny dostęp do świata zewnętrznego (w tym do prawników, rodziny, przyjaciół, Biura Wysokiego Komisarza Narodów Zjednoczonych ds. Uchodźców (UNHCR), społeczeństwa obywatelskiego, przedstawicieli organizacji religijnych/duchowych) oraz prawo do częstych spotkań z osobami z zewnątrz⁷.

Organizacje pozarządowe, które są na mocy przepisów uprawnione do kontaktów z cudzoziemcami pozbawionymi wolności, mają „zajmować się udzielaniem cudzoziemcom pomocy, w tym pomocy prawnej”. Zakres działalności tychże organizacji może obejmować

⁷ 9.2.8 detainees shall be guaranteed effective access to the outside world (including access to lawyers, family, friends, the Office of the United Nations High Commissioner for Refugees (UNHCR), civil society, religious/spiritual representatives) and the right to receive frequent visits from the outside world.

również inny rodzaj pomocy niż prawna, w tym także pomoc psychologiczną. Brak jest konkretnych wymogów, jakie musi spełniać przedstawiciel organizacji pozarządowej, aby móc zrealizować uprawnienie przewidziane w art. 415 ust. 1 pkt 2 ustawy o cudzoziemcach. Realnym oczekiwaniem byłoby powołanie się przez takiego przedstawiciela na upoważnienie udzielone przez konkretną organizację, której cel statutowy obejmuje pomoc cudzoziemcom, oraz uwiarygodnienie posiadanego upoważnienia. Z tego względu niezasadne byłoby różnicowanie możliwości kontaktu cudzoziemca z organizacją w zależności od rodzaju prowadzonej przez nią działalności.

Za zasadnością odbywania wizyt w strzeżonych ośrodkach przez zewnętrznych psychologów zapewnionych przez organizacje pozarządowe, zajmujące się udzielaniem cudzoziemcom pomocy, przemawia w istotnym stopniu konieczność respektowania przez polskie władze wymogów prawa Unii Europejskiej, obowiązujących międzynarodowych standardów, ale także prawa krajowego w zakresie traktowania migrantów i osób poszukujących ochrony międzynarodowej oraz umieszczania ich w detencji.

Dyrektywa 2013/32/UE:

Art. 24 ust. 1: Państwa członkowskie oceniają, w rozsądnym terminie po złożeniu wniosku o udzielenie ochrony międzynarodowej, czy wnioskodawca jest wnioskodawcą potrzebującym szczególnych gwarancji proceduralnych.

Dyrektywa 2013/33/UE:

Art. 11 ust. 1: Organy krajowe biorą pod uwagę przede wszystkim stan zdrowia, w tym stan zdrowia psychicznego, zatrzymanych wnioskodawców, którzy wymagają szczególnej troski.

W przypadku zatrzymania osób wymagających szczególnej troski państwa członkowskie zapewniają regularne monitorowanie oraz odpowiednią pomoc z uwzględnieniem szczególnej sytuacji takich osób, w tym stanu ich zdrowia.

Art. 21: Państwa członkowskie uwzględniają w prawie krajowym wprowadzającym w życie niniejszą dyrektywę szczególną sytuację osób szczególnej troski – takich jak [...] osoby cierpiące na poważne choroby, osoby z zaburzeniami umysłowymi oraz osoby, które zostały poddane torturom, ofiary zgwałcenia lub innych poważnych form przemocy psychicznej, fizycznej lub seksualnej, takie jak ofiary okaleczania żeńskich narządów płciowych.

Art. 25 ust. 1: Państwa członkowskie zapewniają ofiarom tortur, zgwałcenia lub innych poważnych aktów przemocy niezbędne leczenie wymagane ze względu na szkody wyrządzone takimi aktami, w szczególności dostęp do odpowiedniej opieki medycznej i psychologicznej.

Rezolucja 1707 (2010):

9.2.4. Należy przestrzegać prawnych i faktycznych kryteriów przyjęcia, w tym przeprowadzać odpowiednie badania przesiewowe i medyczne w celu rozpoznania

*specjalnych potrzeb. Należy prowadzić właściwą dokumentację dotyczącą przyjęcia, pobytu i opuszczenia miejsca pozbawienia wolności.*⁸

Raport Komitetu Migracji:

*IV.6. W przypadku zatrzymania osób wymagających szczególnej troski należy uzyskać zaświadczenie od wykwalifikowanego lekarza, że zatrzymanie nie będzie miało negatywnego wpływu na ich zdrowie i samopoczucie. Należy zapewnić regularne monitorowanie, kontrole, wizyty i wsparcie ze strony odpowiednio wykwalifikowanych specjalistów*⁹.

Polski ustawodawca, mając na względzie szczególnie wyjątkową sytuację osób, które w przeszłości zostały poddane przemocy, wyklucza poddawanie ich detencji. W detencji nie mogą również pozostawać osoby, których zdrowie lub życie byłoby na skutek tego zagrożone:

Art. 88a ust. 3 ustawy o ochronie stanowi:

Wnioskodawcy lub osoby, w imieniu której wnioskodawca występuje, nie umieszcza się w strzeżonym ośrodku ani nie stosuje się wobec nich aresztu dla cudzoziemców, w przypadku, gdy:

- 1) mogłoby to spowodować niebezpieczeństwo dla ich życia lub zdrowia;*
- 2) ich stan psychofizyczny może uzasadniać domniemanie, że byli poddani przemocy;*
- 3) są małoletnimi bez opieki lub osobami niepełnosprawnymi.*

Art. 400 ustawy o cudzoziemcach stanowi:

Postanowienia o umieszczeniu cudzoziemca w strzeżonym ośrodku lub o zastosowaniu wobec niego aresztu dla cudzoziemców nie wydaje się, jeżeli:

- 1) mogłoby to spowodować niebezpieczeństwo dla życia lub zdrowia cudzoziemca;*
- 2) stan psychofizyczny cudzoziemca może uzasadniać domniemanie, że cudzoziemiec był poddany przemocy.*

Pomimo obowiązywania powyższych regulacji, w praktyce istnieją poważne problemy z identyfikacją osób należących do grup szczególnie wrażliwych, w tym osób, które nie powinny być umieszczane w detencji na skutek uprzedniego doznania przemocy lub zagrożenia dla ich zdrowia lub życia. Z opublikowanych w 2021 wyników raportu KMPT z wizyt w strzeżonych ośrodkach wynika, że „w strzeżonych ośrodkach przebywają osoby, które mimo widocznych objawów PTSD nie zostały objęte identyfikacją, lub proces identyfikacji trwa bardzo długo, a ich stan psychiczny ze względu na umieszczenie w warunkach detencji ulega pogorszeniu.”¹⁰.

⁸ 9.2.4 legal and factual admission criteria shall be complied with, including carrying out appropriate screening and medical checks to identify special needs. Proper records concerning admissions, stay and departure of detainees must be kept

⁹ Where vulnerable persons are detained, certification should be sought from a qualified medical practitioner that detention will not adversely affect their health and well-being. There must be regular monitoring, follow-ups, visits and support by suitably skilled professionals.

¹⁰ Obcokrajowcy w detencji administracyjnej. Wyniki monitoringu KMPT w strzeżonych ośrodkach dla cudzoziemców w Polsce. Marzec 2021. s. 43 i n., https://bip.brpo.gov.pl/sites/default/files/Obcokrajowcy_w_detencji_administracyjnej.pdf

Brak efektywnego systemu rozpoznawania osób należących do grup szczególnie wrażliwych może ponadto powodować, że stosowanie detencji będzie arbitralne, zaś niedostosowanie warunków w strzeżonym ośrodku do szczególnej sytuacji takiej osoby może prowadzić do naruszenia zakazu niehumanitarnego i poniżającego traktowania¹¹.

Przywołując niedostatki w identyfikowaniu ofiar przemocy i osób ze schorzeniami psychicznymi, należy wskazać na wąski zakres wewnętrznych przepisów dotyczących dostępu cudzoziemców przebywających w strzeżonym ośrodku do psychologa. Decyzja KGSG dotycząca świadczenia usług psychologicznych zakłada przystąpienie do diagnozy lub pomocy psychicznej dla osób, które tego wymagają, dopiero po odpowiednim zawiadomieniu psychologa:

§22 ust. 5 decyzji KGSG:

Psycholog ośrodka świadczy usługi psychologiczne, o których mowa w ust. 1:

1) pkt 1 [diagnozę psychologiczną reakcji kryzysowych na zdarzenia traumatyczne w zakresie aktualnie pojawiających się symptomów posttraumatycznych w oparciu o system klasyfikacji zaburzeń psychicznych, zgodnie z klasyfikacją ICD-10 lub DSM-V – przyp. wł.] - na pisemny wniosek kierownika strzeżonego ośrodka lub lekarza badającego cudzoziemca umieszczonego w tym ośrodku, po uzyskaniu jego zgody;

2) pkt 2 [pomoc psychologiczną realizowaną zgodnie z harmonogramem pracy psychologa ustalonym w strzeżonym ośrodku – przyp. wł.] - po uzyskaniu informacji od kierownika strzeżonego ośrodka, lekarza lub cudzoziemca umieszczonego w tym ośrodku o wystąpieniu sytuacji trudnej.

Powyższe oznacza, że psycholog nie odbywa spotkań czy wywiadów z osobami umieszczonymi w strzeżonych ośrodkach w celu ustalenia, czy należą do grupy, która nie powinna być poddana detencji, ale przystępuje do diagnozy dopiero gdy uzyska sygnał z zewnątrz (pisemny wniosek kierownika ośrodka lub lekarza). Wstępnej identyfikacji osób narażonych na bezprawną detencję musi więc w istocie dokonać osoba nieposiadająca właściwego przygotowania.

Usługi świadczone przez psychologa obejmują ponadto diagnozę psychologiczną jedynie w przypadku „aktualnie pojawiających się symptomów posttraumatycznych”, co z zasady poza zakresem pozostawia identyfikację ofiar tortur lub przemocy, u których nie wystąpią zauważone przez kierownika ośrodka lub lekarza aktualne symptomy. Podkreślenia wymaga, że PTSD czy też inne zaburzenia związane z przebytą przemocą i traumą mogą dawać bardzo różnorodne objawy, które nie są łatwe do zdiagnozowania przez laika. W szczególności, jeśli chodzi o udzielenie wsparcia psychologicznego dzieciom, pozbawionym wolności, dla których detencja nawet krótkotrwała jest czasem nieskończenie długim¹².

¹¹ Zob. np. wyrok ETPCz z 3 maja 2016 Abdi Mahamud p-ko. Malcie, skarga nr 56796/13, p. 88-90, 130-143; wyrok ETPCz z 5 lipca 2016 r. O.M. p-ko. Węgrom, skarga nr 9912/15, p. 53.

¹² Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w dniu 18 listopada 2021 r. (M.H. i inni p. Chorwacji, skarga nr 15670/18 i 43115/18), w którym Trybunał podkreślił, że **trwająca ponad dwa miesiące detencja rodziny została uznana przez Trybunał za zbyt długi okres, który „w ocenie dziecka jawi się jako nieskończenie długi”**.

Krótką rozmową z funkcjonariuszem lub lekarzem przy przyjmowaniu cudzoziemców do ośrodka, przeprowadzaną zazwyczaj bez obecności tłumacza, nie może zastępować wywiadu psychologicznego – szczególnie, że osoby, które doświadczyły w przeszłości przemocy ze strony funkcjonariuszy w swoich krajach pochodzenia, mogą nie być skłonne do rozmów ze służbami mundurowymi. Podobnie, mogą mieć opory przed zgłaszaniem się do kierownika ośrodka, lekarza czy nawet psychologa, jeśli są to osoby należące do struktur służb, które pozbawiają ich wolności. Jednocześnie ze względu na znaczący wzrost liczby cudzoziemców umieszczanych w detencji, dostęp cudzoziemca do lekarza czy też pracowników socjalnych jest bardzo ograniczony. Dodatkowo, obecnie przebywający w detencji cudzoziemcy porozumiewają się w językach, które wymagają powołania tłumacza. W związku z tym, cudzoziemcy spotykają trudności w nawiązaniu relacji z pracownikami strzeżonych ośrodków. W ośrodku w Wędrzynie czy też Kętrzynie (cudzoziemcy ulokowani na boisku piłkarskim), cudzoziemcy nie mają możliwości swobodnego udania się do pracownika socjalnego w celu zgłoszenia swoich potrzeb. Często organizacje pozarządowe, np. przy okazji świadczenia pomocy prawnej lub materialnej, uzyskują wiedzę o okolicznościach, którymi cudzoziemiec nie chce lub nie ma okazji podzielić się z funkcjonariuszami pracującymi w strzeżonych ośrodkach, a które wskazują, że był w przeszłości poddany przemocy fizycznej lub psychicznej.

Należy również wskazać, że brak możliwości skorzystania z pomocy zewnętrznego psychologa stanowić może naruszenie uprawnień procesowych cudzoziemca w ramach postępowania detencyjnego. Zgodnie z art. 404 ustawy o cudzoziemcach, postępowanie to oparte jest o przepisy k.p.k. Biorąc pod uwagę, że obligatoryjną podstawą zwolnienia z detencji jest m.in. stan zdrowia czy stan psychofizyczny cudzoziemca, wówczas w wielu sytuacjach opinia psychologiczna stanowi istotny dowód w sprawie. Należy zwrócić uwagę, że w postępowaniu detencyjnym rozstrzygnięcia powinny być oparte o prawdziwe ustalenia faktyczne (art. 1 § 2 k.p.k.) zaś dowody mające na celu ustalenie stanu faktycznego mogą być przeprowadzane także na wniosek strony (art. 167 kpk), ponadto przepisy k.p.k. zezwalają także na wykorzystanie w postępowaniu dokumentów prywatnych (art. 393 § 3 kpk). W takiej sytuacji pozbawienie cudzoziemca możliwości spotkania z zewnętrznym psychologiem powoduje ograniczenie jego praw procesowych. Należy podkreślić, że opinia psychologiczna może stanowić uzasadnienie do wniosku dowodowego o powołanie biegłego psychologa. Jest to o tyle istotne, że sądy zasadniczo nie przychylają się do wniosków dowodowych o sporządzenie opinii przez biegłego psychologa opierając się o prostą obserwację zachowania cudzoziemca i stwierdzenie, że nie odbiega ono od normy. Niezależnie od tego, że sąd nie jest uprawniony do czynienia ustaleń faktycznych, do których potrzebne są wiadomości specjalne (patrz wyrok SN z 2 marca 2016 r. sygn. akt II KK 358/16), to przedstawienie prywatnej opinii może stanowić istotny impuls do podjęcia przez sąd decyzji o powołaniu biegłego w oparciu o przepisy kpk.

Ponadto jest szereg przypadków, gdzie w braku odpowiedniej diagnostyki psychologicznej ze strony władz, cudzoziemiec został zwalniany ze strzeżonego ośrodka w oparciu o przesłanki z art. 400 ustawy o cudzoziemcach na podstawie opinii sporządzonej przez organizację pozarządową (p. m.in. wyrok ETPC w sprawie A.B. i Inni p. Polsce, skargi nr 15845/15 i 56300/15, par. 19-20).

W tej sytuacji, współpraca z organizacjami pozarządowymi gotowymi do świadczenia pomocy psychologicznej jest w stanie zagwarantować pełniejsze przestrzeganie przepisów prawa i zapobieganie bezprawnej detencji, a także, co nie mniej istotne, dodatkowe wsparcie psychologiczne dla osób umieszczonych w ośrodkach. Zewnętrzni psychologowie mogą ponadto posiadać szczególne kwalifikacje, których nie posiada psycholog zatrudniony przez ośrodek – np. specjalizację w psychologii dziecięcej lub psychologii traumy albo znajomość języków obcych. Ma to szczególne znaczenie w ośrodkach, w których umieszczane się rodziny z dziećmi lub małoletni bez opieki, a także w przypadku osób, które poddane były przemocy lub posługują się językami innymi niż te, którymi władają psychologowie zatrudnieni przez SG.

Umożliwienie, zgodnie z przepisami prawa, przez SG, działania organizacji pozarządowych w strzeżonych ośrodkach wydaje się szczególnie istotne i uzasadnione w sytuacji, gdy gwałtownie wzrasta liczba cudzoziemców przybywających do Polski i umieszczanych w strzeżonych ośrodkach, w sytuacji, gdy jednocześnie liczba psychologów dostępnych dla cudzoziemców czy też liczba godzin usług psychologicznych nie uległa znacznemu zwiększeniu.

Należy także podkreślić, że zapewnienie odpowiedniego wsparcia psychologicznego cudzoziemcom umieszczonym w ośrodkach strzeżonych przyniesie pozytywne skutki nie tylko dla samych osadzonych, ale także dla personelu tych ośrodków.

Wnioski:

- Przewidziane w ustawie o cudzoziemcach oraz w ustawie o ochronie uprawnienie cudzoziemca umieszczonego w strzeżonym ośrodku do kontaktowania się z organizacjami pozarządowymi zajmującymi się udzielaniem cudzoziemcom pomocy, obejmuje także uprawnienie do osobistych spotkań z zewnętrznymi psychologami, upoważnionymi przez te organizacje.
- Obecna praktyka powoduje, że nie jest prowadzona właściwa identyfikacja, diagnostyka osób, które nie mogą być umieszczane w strzeżonych ośrodkach, a pomoc psychologiczną ograniczona jest do „sytuacji trudnych”.
- Zgodny z przepisami prawa dostęp zewnętrznych psychologów do strzeżonych ośrodków dla cudzoziemców umożliwiłby pełniejszą realizację obowiązków spoczywających na Rzeczypospolitej Polskiej w zakresie zapewnienia odpowiedniej opieki psychologicznej, identyfikacji ofiar przemocy i kontaktu osadzonych ze światem zewnętrznym, jak również realizację ich uprawnień procesowych w ramach postępowań detencyjnych.
- Co do zasady, odmowa wyrażenia zgody na osobisty kontakt z przedstawicielem organizacji, do której zadań należy udzielanie pomocy cudzoziemcom, jest uregulowana w ustawie o ochronie i może dotyczyć tylko szczególnie uzasadnionych, pojedynczych przypadków, i być uzasadniona **tylko i wyłącznie koniecznością zapewnienia bezpieczeństwa i porządku publicznego lub przestrzegania postanowień regulaminu organizacyjno-porządkowego pobytu w strzeżonym**

ośrodka lub w areszcie dla cudzoziemców. Nie może być arbitralna lub oparta na innych przesłankach. Nie może także powodować całkowitego pozbawienia cudzoziemca prawa do widzeń z przedstawicielami organizacji pozarządowych, w tym z psychologami.

- Straż Graniczna ma ponadto obowiązek przygotowania odpowiedniej ilości pokoiów widzeń, a także stanowisk komputerowych, aby cudzoziemcy mieli możliwość swobodnego kontaktowania się z przedstawicielami organizacji, do której zadań należy udzielanie pomocy cudzoziemcom, albowiem uprawnienie cudzoziemców do kontaktu ze światem zewnętrznym nie może zostać ograniczone.